

Роберт Зееталер

Цял един живот

Роман

АКВАРИУС

traduki

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия (по възложение на Федералното канцлерство на Република Австрия), Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата и националната идентичност на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Македония, Лайпцигският панаир на книгата и фондация „С. Фишер“.

Robert Seethaler
EIN GANZES LEBEN
Roman

© Hanser Berlin im Carl Hanser Verlag München
2014

© of the translation: S. Fischer Foundation by order
of TRADUKI

© Даря Хараланова, превод, 2018

© Кирил Златков, шрифт и корица, 2018

© Издателство „Аквариус“, 2018

Всички права по отпечатването и разпространение-
то на тази книга под каквато и да било форма са за-
пазени.

ISBN 978-954-8692-66-3

Роберт
Зеемалер

Цял
егин
живот

Превод от немски
Даря Хараланова

АКВАРИУС
София, 2018

Една февруарска сутрин на хиляда деветстотин трийсет и трета година Андреас Егер вдигна умиращия козар Йоханес Калишка, на когото жителите на долината викаха просто Ханес Рогата, от погизналия му и понамирисващ на кисело сламеник, за да го свали в селото по гългата три километра и погребана под дебел слой сняг планинска пътека.

Воден от някакво странно предчувствие, той бе отишъл да навести Ханес Рогата в колибата му и го бе намерил свит под камара от стари кози кожи зад отдавна угасналата печка. Останал кожа и кости и блед като призрак, козарят го гледаше вътречено от тъмнината и Егер разбра, че смъртта вече го дебне. Взе го на ръце като дете и внимателно го сложи на облепения със сух мъх дървен самар, с който Ханес Рогата през целия си живот бе мъкнал на гръб по скатовете дървата за огрев и пострадали те кози. Намота около тялото му вълже, прокара го през самара и върза толкова яки вълзи, че

гървото изпука. Когато попита Ханес Рогата боли ли го нещо, той поклати глава и изкриви устни в усмивка, но беше ясно, че лъже.

Първите седмици на годината бяха необичайно топли. Снегът в долините се разтопи и селото се озвучи от непрекъснатото капане и шуртене на водата. Но от няколко дни отново скова стуг и заваля такъв продължителен и гъст сняг, сякаш с вездесъщата си мекота щеше да погълне местността и да задуши всичко живо и всеки шум. Първите няколкостотин метра Егер не говореше със зъзнеция на гърба му човек. Беше достатъчно зает с това да внимава за пътя, който със стръмните си серпентини се виеше пред него наголу по планината и във виелицата можеше по-скоро само да бъде налучкан. От време на време усещаше Ханес Рогата да помръдва. „Само да не вземеш сега да умреш“, каза си на глас, без да очаква отговор. Но след като вървя така около половин час и чуваше само собственото си пъхтене, откъм гърба му дойде отговорът:

– Да умреш не ще да е най-лошото.

– Не на моя гърб обаче! – каза Егер и спря, за да намести кожените ремъци на раменете си. Вслуша се за момент в падащия беззвучно сняг. Тишината бе пълна. Това бе мълчанието на планината, познато му тъй добре и все пак още способно да вдъхне в сърцето му страх.

– Не на моя гърб – повтори и продължи да върви. След всеки завой снегът като че ли се

усилваше, непрестанен, мек и безшумен. Отзад Ханес Рогата се въртеше все по-рядко, докато накрая напълно притихна и Егер вече допускаше най-лошото.

– Да не умря? – попита той.

– Не, куци дяволе! – чу се в отговор с учудваща яснота.

– А бе рекох си да не би. Трябва да изгържиш до селото. После прави каквото щеш.

– А ако не искам да изгържа до селото?

– Трябва! – каза Егер. И на момента сметна, че са си говорили достатъчно, затова следващия половин час се придвижваха мълчаливо. Някъде на триста метра над селото по права линия, на височината на Гайерканте, където първите клекове се гушеха под снега като гърбави гжугжета, Егер изгуби пътя, спъна се, падна по задник и се пързала двайсетина метра надолу по склона, докато накрая се спря в каменен блок, висок колкото човешки бой. В неговия завет вятърът не се усещаше и снегът тук се сипеше сякаш още по-бавно, още по-безшумен. Егер седеше, леко облезнал гръб на самара. Усещаше пронизваща болка в лявото коляно, но тя се търпеше и кракът му не беше счупен. Ханес Рогата извечно време не помръдваше, после изведнъж се закашля и се обади с грезав глас и толкова тихо, че едва му се разбираше:

– Ти къде искаш да лежиш, Андreas Егер?

– Какво?

– В коя земя искаш да си погребан?

– Не знам – каза Егер. Още не беше размишлявал по този въпрос, пък и според него не си струваше да си пилее времето и мислите за такива неща. – Земята си е земя и е без значение къде ще лежиш.

– Може и да е без значение, както накрая всичко е без значение – чу той шепота на Ханес Розата. – Но ще е такъв стуг. Стуг, който разяжда костите на човека. И гушата.

– И гушата ли? – попита Егер и по гърба изведнъж го полазиха тръпки.

– Най-вече гушата! – отговори Ханес Розата. Сега той бе източил, колкото бе възможно, врат над самара и гледаше вторачено срещу стената от мъгла и сипец се сняг.

– Душата и костите и ума, и всичко, към което си бил привързан и в което си вярвал цял живот. Всичко това ще бъде разядено от вечния стуг. Така е писано и така съм го чул. Хората казват, че смъртта раждала нов живот. Но хората са по-глупави от най-глупавата коза. Смъртта не ражда абсолютно нищо. Смъртта е Ледената жена.

– Ле... какво?

– Ледената жена – повтори Ханес Розата. – Тя ходи из планината и прекосява дебнешком долината. Игва, когато си ще, и си взема каквото ѝ трябва. Няма нито лице, нито глас. Ледената жена игва и взема, и си отива. Това е всичко. Сграбчва те мимоходом и те отнася със себе си, и те напъхва в някоя гупка. И в последното

късче небе, което виждаш, преди окончателно да те заровят, се появява още веднъж и гърхва срещу ти. И после всичко, което ти остава, е тъмнината. И стугът.

Егер погледна към снежното небе и за момент се уплаши да не би оттам нещо да се покаже и да му гърхне в лицето.

– Исусе – процеди през зъби, – лоша работа.

– Да, лоша – каза Ханес Рогата с хриплив от страха глас. Двамата мъже все така не помръгнаха. Сега върху тишината се стелеше тънко-то свистене на вятъра, който прелиташе над скалата и сипеше ситни снежни парцалчета. Егер усети някакво рязко движение и в следващата секунда се строполи назад и се намери по гръб в снега. Ханес Рогата бе успял по някакъв начин да развърже възлите и светкавично да изпълзи от самара. И ето че стоеше, мършав под групавите си грехи, и се поклащаше леко от вятъра. Егер отново изтръпна.

– Веднага да си сядаш обратно на мястото – каза той. – Инак ще си навлечеш още нещо.

Ханес Рогата изчакваше, издал напред глава. За миг изглеждаше като да се опитва да долови погълнатите от снега гуми на Егер. После се обърна и с големи подскоци се втурна нагоре по склона. Егер се изправи с усилие, подхлъзна се, падна по гръб, ругаейки, подпря се с две ръце на земята и отново се изправи на крака.

– Върни се! – викна подир козаря, който се отдалечаваше, като скачаше с удивителна бър-

зна. Но Ханес Рогата вече не го чуваше. Егер свали ремъците от раменете си, пусна самара и хукна след него. След няколко метра обаче спря запъхтян, на това място склонът беше твърде стръмен и той на всяка крачка затъваше до над коленете. Мършавата фигура пред него бързо се смаляваше, докато накрая окончателно се разтвори в непрогледната белота на снежната виелица. Егер събра длани пред устама си на фуния и викна с все сила:

– Стой, идиот такъв! Още никой не е избягал от смъртта!

Но напразно – Ханес Рогата беше изчезнал.

Андреас Егер измина и последните няколко метра наголу до селото, за да стопли уплашената си гуша в кръчмата „Златният козел“ с маслени понички и домашна билковица. Огледа се за място непосредствено до старата кахлена печка, сложи ръце на масата и почувства как кръвта бавно се връща в пръстите му. Вратичката на печката беше оставена отворена, огнят вътре пращеше. За миг му се стори, че в пламъците вижда лицето на Ханес Рогата, което неподвижно се взираше в него оттам. Затвори бързо вратичката и присвил очи, обърна чашката си. Когато отново ги отвори, пред него стоеше млада жена. Тя просто стоеше, опряла ръце на кръста, и го гледеше. Косата ѝ беше къса, восъчноруса, кожата ѝ блестеше порозовяла от топлината на печката. Егер си спомни за новородените прасенца,

които като малък бе вдигал понякога от сламата и в чиито миришеци на пръст, мляко и свински изпражнения коремите бе притискал лицето си. Погледна ръцете си. Както си лежаха така пред него, те изведнъж му се видяха странни; тежки, безполезни и глупави.

– Още една? – попита младата жена и Егер кимна. Тя гонесе нова чаша и когато се наведе, за да я остави на масата, една гънка на блузата ѝ го докосна малко под рамото. Докосването едва се усети, но остави някаква лека болка, която с всяка секунда потъваше сякаш все по-надълбоко в плътта му. Той погледна жената и тя се усмихна.

Цял живот Андреас Егер щеше отново и отново да си спомня този миг, тази бегла усмивка в онзи следобед пред тихо припукващата печка в кръчмата.

Когато по-късно излезе навън, снегът беше престанал. Беше студено и ясно. Парцали мъгла пълзяха нагоре по планината, чиито върхове вече блестяха на слънчевата светлина. Егер остави селото зад гърба си и закрачи през дълбокия сняг към къщи. При планинския поток на няколко метра по-надолу от старото гървено мостче си играеха няколко деца. Бяха захвърлили в снега ученическите си чанти и ходеха напред-назад по коритото на потока. Едни се пускаха седнали надолу по замръзналата му повърхност, докато други пълзяха на четири кра-

ка по лега и се вслушваха в тихото гълголене под него. Когато забелязаха Егер, се скупчиха и завикаха: „Куци крак! Куци крак!“ Гласовете им звучаха звънливо и ясно в кристалния въздух като кръсъците на младите скални орли, които кръжаха на голяма височина над долината и отнасяха падналите кози от дефилетата и козелтата от поляните. „Куци крак! Куци крак!“ Егер свали самара, отчупи голямо колкото юмрук парче лег от нависналия над потока бряг, замахна и го запрати в тяхна посока. Беше се прицелил прекалено нависоко и леденият къс прелетя далеч над главите на гецама. В най-високата точка от полета си за момент изглеждаше тъй, сякаш просто ще остане да виси там горе, едно малко, проблясващо в светлината на слънцето небесно тяло. После падна и безшумно изчезна в сянката на потъналите в сняг ели.

* * *

На същото това място три месеца по-късно Егер седеше на един пън, когато забеляза жълтеникав облак прах да забулва входа на долината, от който в следващия момент се показва строителната бригада от гвеста и шейсет работници, дванайсет машини, четирима инженери, седем италиански готвачки, както и една по-малобройна група трудно определени помощен персонал на фирмата „Битерман & сунове“, и се отправя към селото. Отдалеко това множество приличаше на огромно стаго едър

добитък; единствено с присвити очи можеше да се различи тук-там протегнатата нагоре ръка или носена на рамо курка. Формирането беше само челният отряд на колона от тежки конски каруци и камиони, натоварени с машини, стоманени трезери, цимент и други строителни материали, която се движеше по черния път с темпото на пешеходец. За първи път в голината се разнасяше глухото бумтене на дизелови мотори. Местните жители стояха мълчаливо край пътя, докато старият коняр Йозеф Малитцер внезапно грабна плъстената шапката от главата си и с радостен вик я хвърли високо във въздуха. Сега и другите започнаха да лукуват, да нагават одобрителни възгласи и да викат. Те от седмици чакаха началото на пролетта, а с него и пристигането на строителните бригади. Предстоеше строежът на възжена линия. Задвижвана от прав ток въздушна възжена линия, в чиито светлосини гървени кабинички хората щяха да се носят плавно нагоре към върха и да се наслаждават на панорамната гледка над цялата долина. Това беше колосално начинание. Въжета, дебели двайсет и пет милиметра и преплетени като усойници при чифтосване, щяха да прерязват небето на разстояние от почти две хиляди метра. Трябваше да се преодолее височина от хиляда и триста метра; трябваше да се премостят клисури и да се взривят надвиснали скали. Ведно с възжената линия в долината щеше да дойде и електри-

чеството. Токът щеше да потече по жужащите жици и улиците и къщите и оборите щяха да греят с топла светлина и през нощта. За всичко това и за много още неща мислеха хората, докато подхвърляха шапките си и надаваха радостните си викове в прозрачния въздух. Егер на драго сърце би ликувал с тях, но по някаква причина прогължи да сеги на пъна. Чувстваше се потиснат, без да знае защо. Може би това беше свързано с бумтенето на моторите, с шума, който внезапно изпълни годината. Никой нямаше представа кога ще престане той и гали изобщо някога ще престане. Егер сега още известно време, после обаче не издържа. Скочи, изтича долу, застана до другите отстрани на пътя ивика, и шумно се радва, колкото му глас държеше.

Като дете Андреас Егер никога не викаше и не се радваше шумно. До първата си година в училище дори не говореше истински. С мъка беше събрал шепя думи, които в редки моменти речитираше в произволна последователност. Да говориш означаваше да привличаш внимание, а това не предвещаваше нищо добро. Беше малко момче, когато през лятото на хиляда деветстотин и втора го вдигнаха от конската каруца, която го беше докарала от един град далече отвъд планините; стоеше безмълвен и с широко отворени очи угивен гледаше искрящите бели върхове. По онова време трябва да е бил на

четири години, може би малко по-малък или по-голям. Никой не знаеше с точност и никой не се интересуваше от това. Най-малко заможният стопанин Хуберт Кранццокер, който без охота прие невръстния Егер и тикна на каруцаря мизерна плата от два гроша и корав крайщник хляб. Момченцето беше единственото дете на една от неговите балдъзи, водила лекомислен живот, за което Господ неотдавна я беше наказал с туберкулоза и си я беше прибрал. Все пак на врата на момченцето висеше кожена торбичка с няколко банкноти в нея. За Кранццокер тя беше достатъчен аргумент да не го прати веднага по дяволите или да не го остави на пастора пред вратата на църквата, което по негово мнение щеше да е почти същото. Тази картина беше единствената, съхранила се в съзнанието на Егер от ранното му детство, и той я носеше със себе си през целия си живот. Нямаше спомени за времето преди нея, но и за годините след това, неговите първи години в къщата на Кранццокер – те също се разтвориха в мъглата на миналото.

В по-сетнешните си спомени се виждаше около осемгодишен, гол и кльоцав, да висе на воловръза. Краката и главата му се люшкаха току над смърдящия на конска пикня под, докато малкият му бял задник стърчеше в зимния въздух и понасяше ударите на Кранццокеровата лескова пръчка. Както винаги, селянинът беше гържал пръчката във вода, за да стане по-гъв-

кава. Сега тя свистеше отсечено и рязко във въздуха, преди да се стовари със стенец звук върху загните части на Езер. Езер никога не пишеше, това само щеше да подтикне селянина да удря по-здраво. Човекът е направен и закален от Божията ръка, за да подчини на себе си земята и всичко, което ходи по нея. Човекът изпълнява Божията воля и изповядва Божието слово. Човекът дава живот чрез силата на слабните си и отнема живот чрез силата на ръцете си. Човекът е плът и е пръст и е селянин, и се казва Хуберт Кранццоцер. Ако иска, прекопава нивата си, мята на гръб отгледана свиня, създава дете или просва някое друго върху волвръза, защото той е Човекът, Словото и Делото. „Прости ми, Господи“, казваше Кранццоцер и пръчката свистеше. „Прости ми, Господи.“

Причини за тези наказания имаше гостатъчно: разлято мляко, мухлясал хляб, загубено теле или смотолевена вечерна молитва. Веднъж селянинът беше отрязал, изглежда, подебела пръчка или беше забравил да я накисне, или беше удрял по-яростно от обикновено, не може да се каже коя точно беше причината, във всеки случай той удряше и нещо в малкото тяло силно изпука, и момченцето не помръдна повече. „Прости ми, Господи“, каза Кранццоцер и изненадан отпусна ръка. Малкият Езер беше отнесен в къщата, положен върху сламата и върнат към живота от стопанката с кофа вода и чаша топло мляко. Нещо беше станало с

десния му крак, но тъй като прегледът в някоя болница щеше да струва твърде много, гове-гоха от съседното село лечителя Алоис Кламерер, който наместваше кости. Алоис Кламерер беше приветлив човек с необичайно малки нежнорозови ръце, за чиято сила и умелост обаче се носеха легенди дори сред дървосекачите и ковачите. Веднъж преди години го бяха извикали в дома на земевладелеца Хирц, където неговият чудовищно грамаден и силен като мечка син се беше сгромолясал през покрива на обора, вече часове се въргалаше от болка сред кокошите курешки, издаваше нечленоразделни звуци и с една вила успешно възпрепятстваше всяка намеса. Алоис Кламерер се приближи с безгрижна усмивка, ловко избегна да не го набогат с вилата, безпогрешно затъкна ноздрите на момчето с два пръста и с просто движение го принуди да застане на колене, за да намести първо лудата му глава и веднага след това разместените му кости.

Лечителят Алоис Кламерер съедини и счупената бедрена кост на малкия Егер. После направи шина на крака с няколко тънки летви, намаза го с билков мехлем и го опакова с пълтна превръзка. Следващите шест седмици Егер трябваше да прекара върху един сламеник в помещението под покрива и да се облекчава в стара купа за сметана. И много години по-късно, отгавна възмъжал и достатъчно силен, за да донесе на гърба си от планината един умиращ

козар, Андреас Егер си спомняше онези ноци на тавана и вонята на билки, изпражнения на пль-хове и собствени екскременти. Усещаше проникващата през гърските топлина от стаята под него. Чуваше гецата на селянина да стенат тихо настън, страховитото хъркане на Кранц-щокер и непонятните звуци, издавани от жена му. От обора до слуха му достигаха шумовете от животните, тяхното шумолене, дишане, примляскване и пръхтене. Понякога, през ясни-те ноци, когато не можеше да заспи и луната се показваше в малкото таванско прозорче, се опитваше да седне колкото можеше по-изправен, за да е по-близо до нея. Лунната светлина беше приятна и мека и когато разглеждаше на нея пръстите на краката си, те му приличаха на малки кръгли питки жълто сирене.

Когато след шест седмици най-сетне повикаха отново лечителя, за да свали превръзката, кракът беше тънък колкото пилешка кост. Освен това се издаваше косо от таза и като цяло беше станал сякаш някак крив и посукан. „Ще се оправи от само себе си, както всичко в живота“, каза Кламерер, докато си миеше ръцете в паница с прясно издоено мляко. Малкият Егер стисна зъби от болка, слезе от леглото, помъкна се навън и още малко по-нататък, към голямата поляна, където пускаха кокошките и където вече цъфтяха изликите и гивият слънчоглед. Измъкна се от нощната си рица и с разперени ръце се хвърли заднешком на тре-

вата. Слънцето огряваше лицето му и той за първи път, откакто се помнеше, си помисли за майка си, чийто образ отгавна се бе изличил в спомените му. Каква ли е била? Каква ли, докато е лежала преди края си? Дали мъничка и слаба и бяла? С едничко трепкащо слънчево петно на челото?

Езер се възстанови. Но кракът му си остана крив и занаят пред него щеше да върви през живота куцайки. Десният му крак като че ли винаги се нуждаеше от малко повече време в сравнение с останалото тяло и като че ли преди всяка отделна стъпка първо трябваше да помисли дали подобно усилие изобщо си струва.

Спомените на Андреас Езер за детството му след това бяха разпокъсани и фрагментарни. Веднъж видя как един връх започна да се помества. Сякаш някакъв трус премина по протежението на неогрения му от слънцето склон и той целият тръгна да се свлича с дълбока въздишка. Земните маси пометоха горския параклис и няколко купи сено и погребяха под себе си порутените зидове на изоставеното от години стопанство на Кернцайнер. Теле, отделено от стагата заради язва на единия заден крак, беше метнато заедно с черешовото дърво, на което беше завързано, високо във въздуха, откъдето смаяно огледа за миг долината, преди сипейт да го повлече и погълне. Езер си спомняше, че хората стояха със зяпнали уста пред къщите си и наблюдаваха бедствието отсреща.

Децата се гържаха за ръце, мъжете мълчаха, жените плачеха и над всичко се носеше шепотът на старите селяни, които мълвяха „Отче наш“. След три-четири дни намериха телето на няколкостотин метра по-надолу, където, все така завързано за черешата, лежеше на един завой на потока с подут търбух и вкочанени, изпружени към небето крака, а водата се плискаше край него.

Егер гелеше с децата на стопанина голямото легло в спалнята, което обаче не означаваше, че беше един от тях. През цялото време, което изкара в дома му, си остана чуждият, когото едва търпяха, копелето на една наказана от Господ балдъза, дължащо благоволенieto на стопанина единствено на съдържанието на една кожена торбичка. На практика никой не го смяташе за дете. Беше създаване, което трябва да работи, да се моли и да оголва задника си за лесковата пръчка. Само старата майка на стопанката, бабата, се случваше да го погледне със съчувствие или да му каже някоя добра дума. Понякога слагаше ръка на главата му и бързичко прошепваше „Бог да те пази“. Беше по сенокос, когато Егер научи, че внезапно си е отишла – загубила съзнание, докато месела хляб, паднала с лице в тестото и се задушила, – пусна косата, изкачи се безмълвно чак отвъд Адлерканте и си потърси скришно място да плаче.

Тленните останки на бабата бяха оставени цели три дни в стаичката между къщата и

стопанските постройки. В помещението беше тъмно като в рог, прозорците бяха забулени, стените – покрити с черен плат. Ръцете на бабата лежаха скръстени върху гървена броница, лицето ѝ осветяваха трепкащите пламъчета на две свещи. Из къщата съвсем скоро се разнесе миризма на тлен, вън беше страшна жега и горещината проникваше в стаята на покойната през всички пролуки. Когато пристигна катафалката, теглена от два огромни хафлингера, семейството на селянина се събра за последно прощаване край трупа. Кранццокер го напръска със светена вода и като се покашля, измънка няколко гуми: „Бабата замукна – каза той. – Накъде, не се знае, но всичко ще да е както трябва. Където нещо старо умре, се отваря място за нещо ново. Така е и така ще е вечно, амин!“.

Положиха я на каруцата и погребалната процесия, в която както обикновено участваше цялото село, тръгна бавно след нея. Когато минаваха край ковачницата, черната от сажди врата изведнъж се отвори и кучето на ковача изскочи навън. Козината му беше катраненочерна, а между краката му се открояваше набъбналият му аленочервен член. То се спусна към впряга с дрезгав лай. Каруцарят го перна с камшика по гърба, но то сякаш не усети. Нахвърли се на единия от конете и впи зъби в задния му крак. Хафлингерът се изправи на задните си крака и ритна. Огромното му копито уцели главата на кучето, чу се как тя изнука,

кучето изквича и се плъсна на земята като чувал. Отпред раненият кон залиташе настрана и имаше опасност да повлече впряга в пълната с вода канавка. Каруцарят, който скоочи от капрата и сграбчи юзгите на конете си, успя да ги удържи на пътя ведно с каруцата, но ковчезът отзаг се беше плъзнал и беше застанал косо на каросерията. Капакът, сложен криво-ляво колкото за транспортирането, трябваше да бъде окончателно закован чак на гроба; но сега се беше отместил и ръката на мъртвата се показваше през процена. В тъмнината на стаичката за поклонение ръката ѝ беше снежнобяла, но тук, на ярката обедна светлина, изглеждаше жълта като венчелистчетата на малките планински теменуги, които цъфтяха по сенческите брегове на потоците и веднага увяхваха, щом слънцето ги огрееше. Конят се изправи още веднъж, преди – с потрепващи хълбоци – да се спре. Езер видя как ръката на мъртвата баба се полъшва навън от ковчеза и за момент му се стори, че иска да му помахва за сбогом: едно най-последно „Бог да те пази“, само за него. Сложиха капака, върнаха ковчеза на мястото му и погребалната процесия можеше да продължи напътък. Кучето остана на пътя, лежеше на едната си страна, разтърсвано от конвулсии, въртеше се около собствената си ос и хапеше хаотично на всички страни. Захапката на зъбите му се чуваше още доста време, преди ковачът да го говорши с един чук за клепане.